

ساختار مناسب صندوق های قرض الحسنه در شرایط کنونی

پدیدآورنده (ها) : موسویان، سید عباس

اقتصاد :: نشریه تازه های اقتصاد :: شهریور ۱۳۸۲ - شماره ۱۰۰

صفحات : از ۳۱ تا ۳۶

آدرس ثابت : https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/806934

تاریخ دانلود : ۱۴۰۲/۱۱/۰۹

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسـلامی (نور) جهت ارائـهٔ مجلات عرضه شـده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشـد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسـلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صـفحه قوانین و مقررات اسـتفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

مقالات مرتبط

- طرحی برای ساماندهی صندوق های قرض الحسنه
- سخنان معصومان؛ قرض الحسنه

عناوین مشابه

- ساختار صندوق های قرض الحسنه در ایران و الگوی مبتنی بر اتحادیه های اعتباری
- صندوق های قرض الحسنه: آسیب شناسی، ساختار مناسب و راهکارهای اصلاحی (بخش دوم)
- صندوق های قرض الحسنه؛ ارزیابی کارکرد در بازار پول و اعتبار کشور
- مواظب خلط مبحث ها باشیم!: بحثی در مورد دغدغه های بی پایان بانک مرکزی در مورد صندوق های قرض الحسنه
- گونه شناسی صندوق های قرض الحسنه و توانمندی زنان: مدل سنتی اعتبارات خرد در ایران
- تشکیلات و عملکرد صندوق های قرض الحسنه و جایگاه آنها در سیستم پولی و بانکی کشور
- تأثیر مصوبه صندوق های قرض الحسنه در سیاست های پولی و اعتباری
- شرایط پرداخت وام قرض الحسنه توسط صندوق تعاون کشور
- ظرفیت سازی برای ارزیابی و ارتقای کیفیت نظام آموزش عالی: تجربه های بین المللی و ضرورت های ملی در ایجاد ساختار مناسب
- گزارش کارشناسی درباره عملکرد صندوق قرض الحسنه حمایت از فرصت های شغلی

www.noormags.ir

ساختار مناسب صندوق های قرض الحسنه در شرایط کنونی

[۱] نوشته: سیّد عبّاس موسویان

قال رسول الله (ص): مَنْ اَقْرَضَ مُؤْمِناً قَرْضاً يَنْظُرُبِهِ مَيْسورَةَ كانَ مالُه فِي زَكاةٍ وَ كانَ هُوَ فِي صَلاةٍ مِنَ الْمَلائِكَةِ حَتّى يُؤَدّيَه [۱]

رسول خدا (ص) فرمود: کسی که به مؤمنی قرض دهد و منتظر بماند تا توانایی پرداخت پیدا کند، مال او زکات محسوب شده و خود او مشمول درود ملائکه است تا هنگامی که بدهکار وام خود را بپردازد.

مقدمه

یکی از تفاوت های اساسی مکتب اقتصادی اسلام با سایر مکاتب اقتصادی، توجه خاص به نیازمندان، آسیب دیدگان و اقشار ضعیف جامعه است و برای تأمین نیازهای معیشتی آنان راه کارهای انسانی و مناسب با شأن و کرامت انسان در نظر گرفته است. یکی از این راه ها که در قرآن و روایات مورد تشویق و ترغیب جدّی بوده، اعطای قرض بدون بهره و به اصطلاح «قرض حسن» یا «قرض الحسنه» است. فرد نیکوکار با دادن بخشی از اموال خود به فرد نیازمند، احتیاج او را تأمین می کند و او را قادر می سازد برخی فشارهای پدید آمده در زندگی را با کمک همنوعان پشت سر گذارد.

با پیشرفت زمان و گسترش جوامع، رفتار قرض الحسنه نیز توسعه کمّی و کیفی پیدا کرد، به تدریج در کنار قرض های فردی، صندوق های قرض الحسنهٔ خانوادگی، صنفی و عمومی شکل گرفت که وجوه مازاد بر نیاز افراد خیّر را در اختیار نیازمندان قرار می دهند و به این وسیله، مشکلات زیادی از طبقه پایین و متوسط جامعه حل می شود.

صندوق های قرض الحسنه که با هدف خیرخواهانه و با شیوه های کاملاً اسلامی شروع به فعالیت کرده بودند، چندی است به دلایل مختلفی که در مقاله به آن می پردازیم، از جهت اهداف و شیوه ها خدشه دار شده اند و برخی از آنها از مسیر اولیه منحرف شده و نگرانی های جدی به وجود آورده اند و این وضعیت موضع گیری های متفاوتی را در پی داشته است. برخی با بهانه کردن این انحرافات و تخلفات با اصل قرض الحسنه و صندوق ها مخالفت می کنند و برخی با کوچک و کم اهمیت شمردن آنها در صدد دفاع غیر منطقی از همه صندوق ها هستند. در این مقاله سعی شده است به دور از افراط و تفریط و با کارشناسی دقیق ابعاد مختلف مسئله، وضعیت فعلی صندوق های قرض الحسنه در ایران بررسی شود، سپس ساختار جدید برای ساماندهی آنها در شرایط کنونی ارائه شود.

تاریخچه صندوق های قرض الحسنه

در سال ۱۳۴۸ اولین صندوق قرض الحسنه در یکی از مساجد جنوب تهران به نام «صندوق ذخیره جاوید» با سرمایه اولیه یکصد و چهل هزار ریال تشکیل شد، این صندوق که با هدف کمک به محرومان و نیازمندان و مبارزه با ربا خواری تأسیس شده بود، ابتدا کمکهای بلاعوض می داد، بعد از مدتی به پرداخت قرض الحسنه مبادرت ورزید.

بعد از این، صندوق های متعددی در تهران و شهرهای مختلف تأسیس گردید، به طوری که در سال ۱۳۵۸ تعداد صندوق ها از ۲۰۰ مورد گذشت. بعد از پیروزی انقلاب و گرایش مردم به امور معنوی و حمایت مسئولان، صندوق های قرض الحسنه رشد چشمگیری پیدا کرد و اکنون گرچه آمار دقیقی در دست نیست، لکن طبق گزارش نیروی انتظامی تعداد آنها در سال ۱۳۷۹ از ۶۰۰۰ صندوق تجاوز می کرد.

www.noormags.ir

تعداد صندوق های قرض‌الحسنه در ایران

سال	۱۳۵۸	۱۳۵۹	۱۳۶۲	۱۳۶۳	۱۳۶۴	۱۳۶۵	۱۳۷۹
تعداد	۲۰۰	۸۰۰	۱۴۰۰	۱۶۵۰	۲۰۰۰	۲۲۵۰	۶۰۰۰

عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه

اطلاعات دقیق و به روز از میزان و کیفیت عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه در دست نیست و تنها با بررسی نمونه‌ای و تقریب می‌توان ارقامی را حدس زد. بر اساس آمار منتشره توسط مرکز آمار ایران در سال ۱۳۷۹ از ۱۲۲۹ صندوق قرض‌الحسنه فعال در سطح کشور، حجم سپرده‌های آنها ۲۱۱۰ میلیارد ریال و وام اعطایی آنها معادل ۱۵۷۳ میلیارد ریال برآورده شده است[۲]. این ارقام در مقایسه با حجم سپرده‌ها و تسهیلات اعطایی نظام بانکی کشور به ترتیب ۰/۹۴ درصد و ۰/۸۹ درصد می‌باشد و اگر نسبت صندوق‌های موجود که طبق گزارش نیروی انتظامی ۶۰۰۰ صندوق است را به صندوق‌های مورد بررسی مرکز آمار یعنی ۱۲۲۹ بدست آوریم، رقمی در حدود ۵ برابر خواهد بود و اگر آن رقم را با تسامح در میزان سپرده‌ها و وام‌های اعطایی ضرب کنیم می‌توان سهم سپرده صندوق‌های قرض‌الحسنه از کل سپرده‌های بخش غیر دولتی را بین ۰/۹۴ تا ۴/۷ درصد و سهم تسهیلات قرض‌الحسنه اعطایی به کل تسهیلات اعطایی از سوی بانک‌ها به بخش غیر دولتی را ۰/۸۹ تا ۴/۴۵ درصد برآورد کرد. طبق همین برآورد، سهم سپرده‌های صندوق‌ها از سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز بانک‌ها حدود ۹/۵۸ درصد و نسبت تسهیلات اعطایی آنها به تسهیلات قرض‌الحسنه بانک‌ها در حدود ۲۰/۹۶ درصد می‌باشد و در همان سال، نسبت سپرده‌های این صندوق‌ها به حجم نقدینگی بین ۰/۸۵ تا ۲۵/۴ درصد بوده است.

جایگاه قانونی صندوق‌های قرض‌الحسنه

صندوق‌های قرض‌الحسنه که علی‌الاصول مؤسساتی غیر تجاری محسوب می‌شوند، بر اساس مواد ۵۸۴ و ۵۸۵ قانون تجارت به ثبت می‌رسند و مطابق بند (هـ) ماده ۶ آیین‌نامه اصلاحی ثبت مؤسسات غیر تجاری مصوب سال ۱۳۳۷ موظف به کسب اجازه نامه از شهربانی می‌باشند.

بعد از پیروزی انقلاب، هیأت وزیران در تاریخ ۱۳۶۳/۱۱/۲۰ مصوبه‌ای را تصویب نمود که بر اساس آن صندوق‌های قرض‌الحسنه موظف شدند زیر نظر وزارت کشور و بانک مرکزی و بر اساس ضوابط زیر عمل کنند:

۱- تأسیس صندوق‌های قرض‌الحسنه موکول به تأیید اساسنامه آنها به وسیله وزارت کشور می‌باشد.

۲- وزارت کشور بایستی با توجه به اهداف و نوع فعالیت صندوق‌ها، موافقت سازمان دولتی ذیربط را قبلاً جلب نماید.

۳- مرجع ثبت شرکت‌ها با رعایت ضوابط و مقررات مربوطه نسبت به ثبت آن اقدام نماید.

۴- مرجع صدور پروانه فعالیت صندوق، کماکان شهربانی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد.

۵- برعملیات جاری صندوق‌های قرض‌الحسنه وزارت کشور و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نظارت نموده تا طبق اساسنامه مصوب فعالیت نمایند.

۶- مراجع تدوین آیین‌نامه اجرایی بند ۵ این مصوبه، وزارت کشور و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران هستند و پس از تصویب می‌بایست توسط وزرای کشور و امور اقتصادی و دارایی به مرحله اجرا گذارده شود.

در جلسه مورخ ۱۳۶۷/۶/۱۹ شورای پول واعتبار اساسنامه تیپ صندوق‌های قرض‌الحسنه به تصویب رسید که به استناد آن، اساسنامه متحدالشکلی برای صندوق‌ها با همکاری بانک مرکزی، وزارت کشور و وزارت امور اقتصادی و دارایی تهیه و آماده استفاده شد.

همچنین در جلسه مورخ ۱۳۶۹/۵/۱۳ شورای پول و اعتبار، مقررات و ضوابط کلی مربوط به نحوهٔ فعالیت صندوق‌ها در ۱۸ ماده تنظیم شد که خلاصهٔ آنها عبارتند از:

صندوق قرض‌الحسنه مؤسسه‌ای است اعتباری، غیر بانکی و غیر تجاری که بر اساس مقررات و ضوابط تعیین شده از سوی بانک مرکزی تشکیل می‌گردد و مکلف به رعایت قوانین پولی و بانکی کشور است. صندوق‌ها فقط مجاز به قبول سپرده قرض‌الحسنه و اعطای تسهیلات اعتباری به صورت قرض‌الحسنه می‌باشند. صندوق‌ها مجاز به دریافت اعتبار از سیستم بانکی نمی‌باشند. حداکثر نرخ کارمزد قرض‌الحسنه اعطایی صندوق‌ها ۲ درصد در سال است. صندوق‌ها نمی‌توانند از محل سپرده‌های مردم به خرید دارایی‌های غیر منقول مبادرت نموده و اعطای قرض‌الحسنه نباید مشروط به سپرده گذاری

www.noormags.ir

و یا شرایط دیگر باشد. صندوق ها می توانند در صورت پیش بینی در اساسنامه آنها، با اجازه بانک مرکزی به افتتاح شعبه، نمایندگی یا باجه مبادرت نمایند. صندوق ها مکلفند کلیه صورت های مالی خود را طبق نمونه بانک مرکزی تنظیم نموده و بنا به دستور بانک مرکزی در هر زمان اطلاعات مورد نیاز را به بانک مرکزی ارائه دهند. تشخیص موارد خلاف و تخلف صندوق های قرض الحسنه که اطلاعات آن از طرف شهربانی، بازرسان بانک و یا ازهر طریق دیگر به بانک رسیده باشد با بانک مرکزی است و مراتب ابطال پروانه فعالیت صندوق طرف بانک به شهربانی ابلاغ می گردد.

در تاریخ ۷۰/۸/۱۴ هیأت وزیران، بنا به پیشنهاد وزارت کشور و موافقت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تصویبنامه مورخ ۱۳۶۳/۱۲/۱۸ را لغو کرد و بانک مرکزی از نظارت بر صندوق های قرض الحسنه منع گردید. استدلال این بود که صندوق های قرض الحسنه در امور خیریه فعالیت می کنند و لزومی ندارد که بر فعالیت آنها نظارتی صورت گیرد.

با توجه به خلاء قانونی، از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۱ صندوق های قرض الحسنه رشد بی رویه ای یافت و تعدادی از آنها چنانچه توضیح خواهیم داد، با سوء استفاده از شرایط، ازهدف عالی یعنی قرض الحسنه بازماندند و به سوء استفاده های مالی پرداختند و پیرو این جریانات بود که قانونگذار در ماده ۹۲ قانون برنامه سوم توسعه، و هیأت وزیران در مصوبه مورخ ۸۱/۱۱/۹ مجدداً نظارت بر کلیه فعالیت های مالی و پولی سازمان ها، مؤسسات و صندوق ها را به بانک مرکزی محول کرد و بعد از ابلاغ مصوبه هیأت وزیران، ضوابط و نحوه فعالیت این گونه صندوق ها تدوین و جهت تصویب به شورای پول و اعتبار ارسال شده است.

نقش اقتصادی صندوق های قرض الحسنه

صندوق های قرض الحسنه با انجام فعالیت های مربوطه، بر متغیرهای مختلف اقتصادی به ویژه متغیرهای پولی، تابع مصرف و تابع توزیع درآمد تأثیر می گذارند. در این قسمت به صورت مختصر به بررسی هر یک از این تأثیرها می پردازیم.

تأثیر بر متغیرهای پولی

از آنجا که صندوق های قرض الحسنه اقدام به جذب سپرده های قرض الحسنه می کنند و از طرف دیگر آنها را در قالب قرض الحسنه در اختیار متقاضیان قرار می دهند، منشاء اثر روی نقدینگی و ضریب تکاثری نقدینگی خواهند بود. به عبارت دیگر، صندوق های قرض الحسنه از سمت تقاضای پول به رشد نقدینگی و از طرف عرضه، به افزایش ضریب تکاثری کمک می کنند. تا زمانی که فعالیت های صندوق ها منحصر به جذب و اعطای قرض الحسنه باشد و صندوق ها نخواهند از ابزارهایی چون حساب جاری و مشابه آن استفاده کنند، تأثیر فعالیت صندوق ها بر رشد نقدینگی محدود خواهد بود و تأثیر عمدهٔ آنها از طریق تأثیرگذاری بر سرعت گردش پول خواهد بود که چندان ملموس نیست.

مطابق ماده ۱۸ مقررات تأسیس و نحوهٔ فعالیت مؤسسات اعتباری غیر بانکی، افتتاح حساب دیداری و یا حساب های دیگری که وجوه آن با چک و یا وسایل مشابه قابل نقل و انتقال می باشد، توسط مؤسسات اعتباری ممنوع است. این در حالی است که برخی از صندوق های قرض الحسنه حساب های دیداری و مشابه آن را دارند. حال اگر این مطلب نیز اضافه شود که صندوق ها به لحاظ غیر انتفاعی بودن، معاف از نگهداری ذخیره قانونی هستند، معلوم می شود که صندوق ها چه ابزارهای بالقوه ای برای ایجاد اختلال در نظام پولی کشور هستند. چون از جهت نظری قابل اثبات است اگر مؤسسه ای معاف از حفظ ذخیره قانونی باشد، می تواند تا بینهایت اقدام به خلق پول کند. به ویژه در شرایط فعلی که هیچ آمار قابل اعتمادی از عملکرد صندوق ها در دسترس نیست.

تأثیر روی تابع مصرف

فرد و خانواری که امید دارد در آینده درآمد بیشتری داشته باشد، اقدام به استقراض کرده و به وسیله آن کالاهای مصرفی مورد نیاز خود را فراهم می کند و بعد از تحقق درآمد به تدریج قرض خود را پرداخت می کند و اگر این قرض نبود، آن کالا خریداری نمی شد و یا با تأخیر زمانی خریداری می شد. صندوق های قرض الحسنه وجوه مازاد بر نیاز برخی خانوارها و مؤسسات را تجهیز کرده، در اختیار نیازمندان قرار می دهند و آنان را قادر به خرید کالاها و خدمات و مصرف آنها می کنند و این فرایند در تمام زمان ها ادامه دارد و نتیجهٔ آن این می شود که اولاً تابع مصرف تا حدودی افزایش پیدا کند و ثانیاً از ثبات نسبی برخوردار می باشد و از این طریق بر متغیرهای دیگری چون سطح عمومی قیمت ها و تثبیت اقتصادی تأثیر می گذارند.

تأثیربرتابع توزیع درآمد

زمانی که فردی وجوه مازاد خود را برای مدتی به کسی قرض الحسنه می دهد، در واقع از هزینهٔ فرصت پول خود صرف نظر کرده و آن را در راه خدا انفاق می کند و به همین جهت از ثواب و اجر اخروی برخوردار می شود. گیرندهٔ قرض که در واقع فرد نیازمندی است و اگر نمی توانست قرض الحسنه بگیرد، ناچار بود کالا یا خدمات مورد نیاز را به قیمتی بالاتر خریداری کند، از ما به التفاوت قیمت نقد و نسیه منتفع می شود. در نتیجه، یک جریان درآمدی از طرف افراد خیّر به سوی افراد نیازمند شکل می گیرد. صندوق های قرض الحسنه که جریان جذب و اعطای قرض الحسنه را بین دو گروه صاحبان وجوه مازاد و نیازمندان فعال می کنند، در حقیقت توزیع مجددی نسبت به درآمدها به وجود می آورند و در مجموع، توزیع درآمدها و ثروت ها را در جامعه عادلانه تر می کنند.

www.noormags.ir

در یک جمع بندی می توان اثبات کرد که اگر تأثیر عملکرد صندوق های قرض الحسنه روی متغیرهای پولی، برنامه ریزی و کنترل شود، وجوه صندوق ها و عملکرد سالم و صحیح آنها می تواند نقش بسیار مثبتی بر کل اقتصاد جامعه داشته باشد و در مقابل، اگر تأثیر آنها بر متغیرهای پولی برنامه ریزی و کنترل نشود، آثار منفی آنها بیشتر از ثمرات مثبتشان خواهد بود.

تخلفات شرعی و قانونی برخی صندوق های قرض الحسنه

به جرأت می توان ادعا کرد اکثریت قریب به اتفاق صندوق های قرض الحسنه، زمان تأسیس با نیّات انسانی و خداپسندانه و برای کمک به محرومان و نیازمندان شکل گرفته اند، لکن با گذشت زمان و با تغییر اعضاء هیأت امنا و مدیریت، برخی صندوق ها، آگاهانه و گاه ناآگاهانه به مسیرهای خلاف قانون و درمواردی به خلاف شرع کشیده شده اند. این موارد، هر چند به قصد خیانت به کشور و معصیت پروردگار نباشد، آثار سوء اقتصادی و دینی خود را بر جای می گذارد و چه بسا جامعه را در افتادن به دام گناه کبیرهٔ ربا تشویق می کند. چنانچه امروزه عملکرد خلاف برخی بانک ها و صندوق های به اصطلاح قرض الحسنه، توجیه کنندهٔ رباخواری گروهی گردیده است. رئیس بازرسی بانک ها و صندوق های قرض الحسنه در مصاحبه ای رسمی[۳] مطرح می کند که صندوق های قرض الحسنه سه گروه هستند: گروه نخست صندوق هائی هستند که خیّرین با تأسیس و راه اندازی آن در صدد خدمت رسانی و رفع نیازهای مردم بوده اند و تعهدی را برای سپرده گذاران ایجاد نکرده و یا سپرده افراد را مسدود نمی کنند. گروه دوم: صندوق هایی که با جذب سپرده و مسدود کردن آنها، تعهد پرداخت وام های تا ۳ برابر سپرده را می دهند که پیش بینی می شود در آینده ای نزدیک منجر به ورشکستگی شوند، چون امکان تحقق چنین تعهدی را نخواهند داشت. گروه سوم صندوق هایی است که فعالیت بانکی دارند، سپرده می گیرند، بهره می پردازند و وام با بهره می دهند، در حالی که مطابق اصل چهارم قانون اساسی کلیه قوانین و مقررات کشور باید اسلامی باشد.

مهمترین موارد تخلفات شرعی و قانونی برخی صندوق های قرض الحسنه به قرار زیر است:

۱- اشتراط مسدود کردن سپرده:

برخی صندوق های قرض الحسنه شرط اعطای قرض الحسنه را افتتاح حساب پس انداز قرض الحسنه و ذخیره سازی مبلغی به عنوان حداقل در آن حساب می دانند، کما اینکه برخی بعد از اعطای وام، موجودی سپرده را تا تسویه حساب کامل وام، مسدود می کنند. این در حالی است که اشتراط هر نوع زیاده در قرار داد قرض، ربا محسوب می شود و بدیهی است اشتراط مسدود کردن سپرده و استفاده صندوق از آن سپرده در ایام مسدودی، از دید عرف زیاده محسوب می شود و لذا مشهور فقها این نوع شرط را شرط زیاده و ربا می دانند.

۲- گرفتن هزینه ای بیش از کارمزد واقعی:

مطابق نظر مراجع بزرگوار تقلید، صندوق های قرض الحسنه مجاز هستند هزینه های واقعی عملیات اعطای قرض الحسنه اعم از هزینه های پرسنلی و اداری را به کل وام های اعطایی سرشکن کرده، از گیرندهٔ تسهیلات دریافت کنند. کما اینکه طبق مصوّبه شورای پول و اعتبار، صندوق ها می توانند تا حدّ ۲ درصد به عنوان کارمزد از متقاضی وام دریافت کنند. این در حالی است که برخی از صندوق ها رقم هایی بین ۴ تا ۶ درصد و در مواردی بیشتر تحت عنوان کارمزد می گیرند که قطعاً خلاف واقع است.

۳- افتتاح حساب های غیر پس انداز قرض الحسنه:

طبق مصوبهٔ شورای پول و اعتبار، صندوق های قرض الحسنه تنها حق دارند برای مشتریان حساب های قرض الحسنه پس انداز افتتاح کنند و افتتاح حساب های دیداری و مشابه آن، همین طور حساب های سرمایه گذاری مدت دار، ممنوع است. در حالی که طبق گزارش های موجود[۵] برخی صندوق ها اقدام به گشایش انواع حساب های دیداری و مدت دار برای مشتریان کرده اند.

۴- اعطای تسهیلات غیر قرض الحسنه:

هدف اصلی افرادی که در صندوق های قرض الحسنه سپرده گذاری می کنند، این است که وجوه آنان در امر اعطای قرض الحسنه به نیازمندان مصرف شود، کما اینکه طبق مصوبهٔ قانونی نیز، صندوق ها موظفند منابع حاصل از سپرده های مشتریان را تنها از طریق قرض الحسنه، اعطای تسهیلات کنند و از خرید دارایی های غیر منقول و اعطای تسهیلات از طریق عقود سودآور منع شده اند. در حالی که طبق گزارش های موجود، برخی صندوق های قرض الحسنه از طریق عقود فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، جعاله، و ... اعطای تسهیلات کرده، سودهای ۲۲ درصدی و بیشتر دریافت می کنند.

۵- عدم رعایت سقف تسهیلات:

در سیستم بانکی، وجود ذخایر قانونی و احتیاطی بانک ها، ابزار مهمی برای کنترل بانک ها در رعایت سقف تسهیلات اعطایی است، کما اینکه بانک مرکزی با کنترل کمّی، حجم تسهیلات اعطایی بانک ها را محدود می کند. اما در صندوق های قرض الحسنه به جهت نبودن ذخیره قانونی و قانونی برای کنترل ذخایر احتیاطی و نبودن نهادی برای کنترل سقف اعتبارات، صندوق ها در یک رقابت شکننده برای جذب مشتریان بیشتر، پیوسته سقف وام اعطایی خود را بالا می برند، به طوری که برخی صندوق ها به صورت رسمی تبلیغ اعطای وام صد میلیون ریالی جهت خرید مسکن، اتومبیل و ... را می کنند. روشن است این وضعیت احتمال ورشکستگی صندوق های مذکور را بالا می برد و حقوق سپرده گذاران را به مخاطره می اندازد و در سال گذشته متأسفانه شاهد

www.noormags.ir

ورشکستگی برخی از این صندوق ها بودیم.

۶- سوء استفاده از منابع سپرده گذاران:

چنانچه گذشت، هدف اصلی غالب سپرده گذاران صندوق های قرض الحسنه، مشارکت در اعطای قرض الحسنه به محرومان و نیازمندان جامعه است تا بتوانند مایحتاج زندگیشان را تأمین کنند. این در حالی است که برخی صندوق ها با استفاده از منابع مذکور، اقدام به خرید و ساخت و ساز ساختمان های ممتاز در بهترین جاهای شهرها می کنند و در مواردی نیز مشاهده می شود که مبالغ بزرگی در اختیار افراد معدودی قرار می گیرد. برای مثال، در بازرسی بانک مرکزی از صندوقی مشخص شد، مدیر عامل ۱۴ نوع وام به خودش اختصاص داده و در آخرین مرحله ۲۰۰ میلیون تومان قرض الحسنه ازدواج برای خود منظور کرده است. یا در بازرسی صندوق دیگر مشاهده شده برای جلوه نمایی فعالیت خود یک اتومبیل را در شهرهای مختلف به معرض نمایش درآورده و در نهایت یک اسم بدون صحت اعلام کرده و اتومبیل نیز در اختیار مدیر عامل قرار گرفته است.

وجود این تخلفات که متأسفانه رو به گسترش است، این نگرانی را برای مسئولان نظام و هیأت امنای صندوق های قرض الحسنه واقعی به وجود آورده است که مبادا این انحرافات شرعی و تخلفات قانونی به حدی برسد که رفتار انسانی و الهی قرض الحسنه و سوابق درخشان صندوق ها زیر سوال برود و کار به جایی برسد که دولت به ناچار اقدام به تعطیل چنین فعالیت هائی کند (شبیه آن کاری که در اوایل انقلاب با شرکت های مضاربه ای کرد، شرکت هایی که در آغاز با نیات پسندیده و با الهام از آموزه های اسلام و برای مقابله با پدیدهٔ رباخواری به راه افتاد، لکن به تدریج به دلیل نبود قوانین مناسب و فقدان کنترل و نظارت مؤثر و به جهت حرص و طمع گروهی فرصت طلب، تبدیل به مراکز رباخواری، اختلاس و در مواردی فساد و فحشا شد و خسارات فراوانی به بار آورد). برای جلوگیری از چنین پیش آمدی لازم است تدبیر اندیشید و با سازماندهی مناسب و تصویب قوانین لازم جلو انحرافات و تخلفات را گرفت. متخلفان و فرصت طلبان را ناامید و خیرین و صالحین را امیدوار ساخت. در این راستا طرحی به عنوان ساختار مطلوب مؤسسه های قرض الحسنه پیشنهاد می شود.

ساختار مطلوب مؤسسه های قرض الحسنه

مطالعه صندوق های قرض الحسنه فعال نشان می دهد که این صندوق ها به دو گروه عمده تقسیم می شوند.

گروه اول: صندوق های قرض الحسنه کوچک با اعضاء شناخته شده می باشند، مانند صندوق های قرض الحسنه فامیلی، صندوق های موجود در مساجد و ادارات. در این صندوق ها، معمولاً افراد نیکوکاری وجود دارد که وجوه مازاد بر نیازشان را در یک جا جمع کرده به صورت قرض الحسنه در اختیار نیازمندان قرار می دهند و غالباً فعالیتی روشن و روانی دارند و تخلفات در حداقل ممکن است. بهترین ساختار برای این صندوق ها همین وضعیت موجودشان است و هر نوع اقدامی در مورد آنها جز ایجاد هزینه های زاید و سردرگمی، حاصلی ندارد.

گروه دوم: صندوق های قرض الحسنه ای هستند که اقدام به افتتاح حساب سپرده برای مشتریان کرده، دفترچه پس انداز در اختیار آنان قرار می دهند و محدودیت خاص خانوادگی، صنفی، محلی، در جذب سپرده گذار ندارند و به طور معمول به تناسب توانایی مالی شان دارای شعب متعدد در یک شهر یا شهر های مختلف هستند، مانند صندوق های قرض الحسنه بسیجیان، قوامین، انصارالمجاهدین و . . . که برخی بیش از چهارصد و پنجاه شعبه در سراسر کشور دارند و فعالیت های گستردهٔ پولی و مالی دارند. به نظر می رسد بهترین تصمیم در شرایط کنونی این است که دولت و بانک مرکزی چنین صندوق هایی را وادار کند که یکی از دو تصمیم زیر را اتخاذ کنند:

الف: اگر قصد دارند در کنار فعالیت قرض الحسنه، فعالیت های سودآور بانکی نیز انجام دهند، بایستی با رعایت تمام ضوابط بانک های تجاری، اقدام به گرفتن مجوز تأسیس بانک کرده و در قالب بانک های بدون ربا و زیر نظر مستقیم بانک مرکزی فعالیت کنند.

ب: اگر قصد دارند فعالیتشان را در قرض الحسنه منحصر کنند، از آنجا که دایرهٔ عملیاتشان گسترده است و روی متغیرهای پولی تأثیر می گذارد، لازم است در قالب بانک های قرض الحسنه که توضیح آنها در ذیل می آید، فعالیت کنند.

بانک های قرض الحسنه

ترغیب اسلام به امر قرض الحسنه و اهتمام مسئولان نظام به گسترش آن از یک طرف، وجود مؤسسه های منظم و گسترده به اسم صندوق های قرض الحسنه و تأثیر گذاری جدی آنها بر متغیرهای پولی از طرف دیگر، و وجود زمینه های انحراف و تخلف و به وجود آمدن معضلات اجتماعی از سوی دیگر، وضعیت فعلی را به جایی رسانده که لازم است برای نظارت و کنترل مؤسسه های بزرگ قرض الحسنه ساختار جدیدی زیر نظر مستقیم بانک مرکزی و با محوریت رفتار انسانی قرض الحسنه به نام بانک

www.noormags.ir

قرض‌الحسنه تعریف شود. همانطورکه از اسم این بانکها پیدا است، بر اساس قرارداد قرض‌الحسنه، به تجهیز و تخصیص منابع اقدام خواهند کرد.

تجهیز منابع

سپرده گذاران این بانک‌ها آن گروه از مردم مسلمان خواهند بود که به قصد مشارکت در ثواب معنوی اعطای قرض‌الحسنه در بانک‌های مذکور سپرده گذاری می‌کنند. این بانک‌ها می‌توانند دو نوع حساب سپرده داشته باشند:

الف: سپردهٔ جاری قرض‌الحسنه

این حساب به مشتریانی مربوط خواهد شد که قصد دارند علاوه بر استفاده از خدمات حساب جاری، ماندهٔ سپردهٔ جاری‌شان در امور خیر و رفع مشکل مالی نیازمندان به صورت قرض‌الحسنه به کار گرفته شود.

ب: سپردهٔ پس انداز قرض‌الحسنه

این حساب مربوط به مشتریانی خواهد بود که قصد دارند علاوه بر حفظ و نگهداری وجوهشان در یک جای مطمئن، ماندهٔ پس‌اندازشان در امور خیر و رفع مشکل مالی نیازمندان به صورت قرض‌الحسنه به کار گرفته شود.

بانک‌های قرض‌الحسنه با افتتاح حساب‌های مذکور، سپردهٔ مشتریان را به عنوان قرض بدون بهره تحویل می‌گیرند و متعهد می‌شوند عندالمطالبه به صاحبان آنها برگردانند. به این حساب‌ها سود و بهره‌ای پرداخت نمی‌شود و در حقیقت صاحبان حساب ارزش زمانی پولشان را به نیازمندان انفاق می‌کنند و در مقابل، ثواب اخروی می‌برند.

تخصیص منابع

بانک‌های قرض‌الحسنه منابع حاصل از سپرده‌های جاری و پس‌انداز قرض‌الحسنه را پس از کسر ذخایر قانونی و احتیاطی (طبق ضوابط بانک مرکزی)، به صورت قرار داد قرض‌الحسنه در اختیار نیازمندان قرار می‌دهند و به صورت اقساطی از آنها پس می‌گیرند. این بانک‌ها می‌توانند برای تأمین هزینه‌های بانک، از متقاضیان قرض‌الحسنه، کارمزد واقعی دریافت کنند.

تذکرات اساسی

۱- از آنجا که بانک‌های قرض‌الحسنه زیر نظر بانک مرکزی و بر اساس ضوابط و سیاست‌های پولی حاکم بر کل اقتصاد، فعالیت خواهند کرد، می‌توان با اطمینان خاطر به این بانک‌ها اجازهٔ افتتاح حساب جاری داد تا آنها بتوانند حداقل به اندازهٔ پوشش دادن ذخایر قانونی، از مزیت خلق پول به وسیله چک استفاده کنند.

۲- با وجود چنین بانک‌هایی، خیلی از مؤسسات دولتی و خصوصی که به صورت‌های مختلف به کارکنان و مراجعه کنندگان خود قرض‌الحسنه می‌دهند، وجوهشان را به این بانک‌ها منتقل کرده افراد مورد نظرشان را برای گرفتن قرض‌الحسنه به آنها معرفی می‌کنند.

۳- دولت که همه ساله برای حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، در مواقع حوادث غیر مترقبه چون سیل، زلزله، آتش سوزی، و . . . . وجوهی را به عنوان اعطای قرض‌الحسنه در نظر می‌گیرد، می‌تواند این برنامه‌ها را از طریق این بانک‌ها انجام دهد.

۴- برای تشویق مردم خیّر به سپرده گذاری در این بانک‌ها و رواج قرض‌الحسنه، بانک‌ها می‌توانند علاوه بر ارائه رایگان خدمات حساب جاری و پس‌انداز، امتیازهای زیر را برای سپرده گذاران در نظر گیرند:

الف: اولویت در استفاده از قرض‌الحسنه بانک، متناسب با عملکرد حساب.

ب: معرفی افراد نیازمند به بانک برای گرفتن قرض‌الحسنه، متناسب با عملکرد حساب.

ج: برخورداری از جوایز معنوی چون سفرهای زیارتی، به صورت قرعه کشی بین سپرده گذاران.

۵- جوایزی که بانک‌ها برای سپرده گذاران در نظر می‌گیرند بایستی خصوصیات زیر را داشته باشند:

الف: این جوایز وجههٔ معنوی داشته باشند تا انگیزه‌های معنوی مردم و رسیدن به ثواب اخروی از بین نرود.

ب: هزینه این جوایز از محل کارمزد وام‌های قرض‌الحسنه نباشد، چرا که علاوه بر شبههٔ شرعی، موجب بالارفتن کارمزد و فشار بر نیازمندان می‌شود.

ج: بهترین منبع برای تأمین هزینه این جوایز، دولت و مؤسسات خیریه چون کمیته امداد و سازمان بهزیستی است چون هر چه مردم تشویق به سپرده گذاری در این بانک‌ها بشوند و منابع آنها افزایش یابد، بانک‌ها در تأمین نیازمندان جامعه موفقیت بیشتری خواهند داشت و در نتیجه مسئولیت دولت و مؤسسات مذکور در قبال اقشار محروم کمتر خواهد شد.

الحمد لله ربّ العالمین

۱- عضو هیأت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

۲- وسایل الشیعه، شیخ حر عاملی ج ۱۳، ص ۸۸، ح ۳.

۳- مرکز آمار ایران، ۱۳۷۹.

۴- مصاحبهٔ آقای ابراهیم درویشی با روزنامه جمهوری اسلامی مورخ ۱۳۸۲/۴/۱۰.

۵- روزنامه جمهوری اسلامی، مورخ ۱۳۸۲/۴/۱۰.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

www.noormags.ir